

menetelmää soveltava Anne Birgitta Pessin tapaustutkimus Lahden kirkkoista on tuottanut tuoretta tietoa siitä, miten ihmiset mieltävät ”kirkkoisuuden”, mihin asioihin käyttäjä yhdistää kirkkorakennukselle oleellisen. Tulokset toistavat ja päivittävät kiinnostavasti perinteisten arvojen, niin rakennusperinnön kuin uskonnollisten ja pysyvien turvallisuusarvojenkin merkitystä nykyihmiselle.

Kaiken kaikkiaan kokoomateos *Uskon tilat ja kuvat* on haastava, paikoin suorastaan vaikeaselkoinen lukukokemus. Kirjan antia voi lähestyä monesta näkökulmasta ja erilaisia lukutapoja soveltaen. Tutustumisen voi mainiosti aloittaa vaikkapa lukijaa visuaalisesti hemmottelevien, katsomaan kutsuvien ja laadultaan erinomaisten kuvien kautta; osa kuvituksena käytetyistä paikoin pitkistäkin sarjoista muodostaa itsenäisen visuaalisesti toimivan kokonaisuuden vailla suoranaista tekstikytköstä.

Kirjaa voi lukea esimerkiksi aloittaen Heikki Kotilan jumalanpalveluksen ja kuvateologian kontekstulisointia erittelevästä selkeästä artikkelista ja siirtyen sitten Reijo N. Mattilan funktioita tilassa tarkastelemaan tekstiin. Kansainvälisen keskustelun reflektiota etsivälle aloitukseksi sopivat vaikkapa Timo Kohon ja Horst Schwabelin artikkelit, jotka tarjoavat selkeitä kiinnityskohtia ja näkökulmia 1900-luvun taiteen autonomiakeskusteluun.

Lähtöpisteitä teoreettiseen pohdintaan etsivälle lukijalle artikkelit avaavat taiteen ja arkkitehtuurin tulkintaan relevanttia hermeneuttista ja fenomenologista näkökulmaa (Tarmo Kunnas). Samoin bourdieulaista instituutioteoriaa suosivalle kirja tarjoaa oivaltavaa analyysiä kirkollisesta maailmasta (Juha Malmisalo). Filosofisiin pohdintoihin uskonnollisesta ja esteettisestä syventyvät artikkelissaan Heikki Kirjavainen, Petri Järveläinen ja Jyri Vuorinen. Historiallisia kehityskulkuja jäsentävälle lukijalle arkkitehtuuri- ja taidekilpailujen roolia sekä julkisen ohjauksen perinnet-

tä valottavat artikkelit hahmottavat suomalaisen tilanteen reunaehdoja (Markku Heikkilä, Simo Paavilainen, Eini Syväniemi, Päikki Priha). Polkuja itäiseen perinteeseen avautuu Jouko N. Martikaisen ja Heikki Hangan artikkeleissa.

Keskustelu jää avoimeen ja haastavan moniääniseen tilaan. Arto Kuorikosken tekstissään taiteen autonomiasta ja uskonnollisesta kontekstista esiin nostama teologisesti legitimoitu taidekäsitys jää kirjassa vaille hegemonista konstruktia. Päinvastoin kirjan teksteille on luonteenomaista asiantuntijapuheenvuorojen autonomisuus: kukin artikkeli jäsentyy kirjoittajan persoonallisesti valitsemista historiallisista juonteista ja peruskäsitteistä käsin. Kirjan julkaiseminen on tärkeä keskustelutilanteen päivitys, joka avaa lukijalleen keskeisiä piirteitä uskonnon, arkkitehtuurin ja kuvataiteen välisestä varsin jännitteisestä vuorovaikutuksesta.

HANNA PIRINEN
DOS., JYVÄSKYLÄ

SIMO HEININEN
Turun piispat Pyhästä
Henrikistä Mikko Juvaan.
Edita Publishing: Helsinki,
2008. 214 s.

Juustenin *Piispainkronikan* edition ja tutkimuksen sekä lukuisien Mikael Agricolaa käsittelevien julkaisujen jälkeen oli miltei odotettavissa, että Simo Heininen ottaisi kirjoitukseen päivitetyyn version Juustenin teoksesta. Lopputuloksena on, se todettakoon heti, mielenkiintoinen tietopaketti Suomen kirkon johtajista kirjoitetun historiamme alkuhämäristä lähes nykypäivään.

Heinisen lennokkaaseen tyyliin ja hyvään suomenkieleen tottunut lukija ei joudu tälläkään kertaa pettymään. Huolimatta käsillä olevien elämäkertojen suppeasta koosta te-

kijä onnistuu kehittämään lihaa luiden päälle opottamalla sinne tänne kiinnostavia anekdootteja Turun piispojen edesottamuksista.

Yleisenä tietoteoksena Heinisen kirja ei perustu omaan perustutkimukseen, luonnollisena poikkeuksena Mikael Agricola ja hänen aikalaisensa, vaan enemmänkin olemassa olevaan kirjallisuuteen. Uusimpien piispojen osalta Heininen on toki voinut tukeutua myös omiin muistikuviinsa. Yleisesitysluonteen vuoksi ei tässä yhteydessä ole mielekästä lähteä laajemmin arvioimaan yksittäisten elämäkertojen sisältämän tiedon luotettavuutta tai historiallista oikeellisuutta. Riittää kun todetaan, että pääpiirteittäin teos on myös historiatieteen näkökulmasta vakaalla pohjalla.

Teoksesta löytyvät vähäiset tulkinnanvaraisuudet liittyvät lähinnä varhaisimpaan historiaan, esimerkiksi Pyhän Henrikin elämäkertaan. Siinä todetaan ensimmäisestä ristiretkestä: ”Itse ristiretkä enempää kuin Henrikin marttyyrikuolemaakaan ei ole syytä epäillä.” Monet keskiajantutkijat edustavat kuitenkin käsitystä, jonka mukaan niin sanottua ensimmäistä ristiretkä ei todennäköisesti koskaan tapahtunut ja Henrikin todellisuus historiallisena henkilönä, marttyyrikuolemasta puhumattakaan, on varsin kyseenalainen. On tietenkin ymmärrettävää, ettei yleisesityksessä voida sivukaupalla tuhlat aikkaa kilpailuvien tulkintojen esittelyyn vaan on valittava jokin tarjolla olevista näkökulmista.

Luettavuuden vuoksi kirjan velkaa tutkimukselle ei ole osoitettu alaviitteiden avulla. Sen sijaan kirjan loppuun on sisällytetty kirjallisuusluettelo. Siinä on yleinen osuus Turun piispoja käsittelevästä kirjallisuudesta sekä kunkin piispan osalta jokunen erityisteos. Kirjallisuusluettelo on ole sisällytetty kaikkia olemassa olevia teoksia eikä ilmeisesti edes läheskään kaikkia kirjaa kirjoitettaessa käytettyjä lähteitä. Mukaan on otettu lähinnä monografia-tasoisia julkaisuja, artikkeleita mainitaan vain poik-

keustapauksissa. Kirjallisuusluettelo palvelee erityisen hyvin niitä lukijoita, jotka eivät ole itse tutkijoita, mutta etsivät silti hieman pidemmälle menevää erityistietoa jonkun piispan osalta.

Arvosteltavana on siis kokonaisuutena arvioiden varsin kelvollinen tietopaketti Turun piispoista Pyhästä Henrikistä lähes nykypäivään. Kuitenkin arvostelija jää miettimään muutamaa toimituksellista ratkaisua. Miksi osa piispoista on jätetty ilman omaa käsittelyä? Kirjan kokonaispituus on suhteellisen vaatimattomat kaksisataa tekstisivua, joista oman osansa ottavat kuvat. Näin ollen tilanpuute tuskin olisi pakottanut jättämään pois osan piispoista.

Keskiajan piispoista voidaan tietenkin ajatella, että osasta heistä yksinkertaisesti tiedetään liian vähän mielekkään elämäkerran laatimiseksi. Tämä argumentti ei kuitenkaan koske kaikkia keskiaikaisia piispoja, jotka on jätetty tästä teoksesta pois. Esimerkiksi Bero tai Björn Balkista olisi tietoa ollut saatavilla riittävästi lyhyeen elämäkertaan.

Kysyä sopii myös, miksi Mikko Juvan jälkeiset piispat ovat systemaattisesti jätetty kirjan ulkopuolelle? Haluaako tekijä jättää edelleen hengissä olevien John Vikströmin ja Jukka Paarman piispuuskausien arvioimisen myöhempään diskreettisyystä? Etenkin Vikströmin piispuuskauden monet kirjon kannalta syvälliset muutokset (virsikirja, uusi Raamatunkäännös, kirkkolain uudistus ja naispappeus) olisivat tehneet tästä elämäkerrasta erityisen kiinnostavan lisän teokselle.

Joku voisi myös moittia mukaan valittujen elämäkertojen suppeutta. Esimerkiksi Jakob Tengströmin viiden sivun mittainen elämäkerta on itse asiassa suppeampi kuin *Kansallisbiografiaan* sisältävä Matti Klingenin kirjoittama. Heinisen kirja painii kuitenkin eri sarjassa kuin *Kansallisbiografia*, joka on hinnoiteltu ulottumattomiin suurimmalle osalle lukevasta yleisöstä. Monet eivät myöskään osaa tai voi lu-

kea *Kansallisbiografiaa* internet-versiona. Kaikki Turun piispojen elämäkerrat eivät sitä paitsi sisälly *Kansallisbiografian* maksuttomaan verkkoversioon. Sen vuoksi käsillä olevalle teokselle löytyy varmasti oma lukijakuntansa. Toki hieman enemmänkin olisi Tengströmistä ja monesta muusta piispasta lukenut.

Edellä mainituista teoksen rajausta ja vähemmässä määrin sen käytännön toteuttamista koskevista kriittisistä huomautuksista riippumatta, on vielä kerran todettava, että Heinisen teos on kokonaisuutena arvellen hyvä ja tarpeellinen hanke. Turun piispa-/arkkipiispa-instituutio on jatkuvuudeltaan aintukertainen Suomen historiassa ja sellaisenaan hyvinkin oman kirjansa arvoinen. Toivoa sopii, että kirja löytää tiensä muuallekin kuin evankelisluterilaisten seurakuntien kirkkoherranvirastojen hyllyille.

JUSSI HANSKA
DOS., HÄMEENLINNA

MIKA WALTARI Totuus Virosta, Latviasta ja Liettuasta. Kolmas painos. Helsinki: WSOY 2008. 185 s.

Kirjailija Mika Waltarin (1908–1979) syntymän 100-vuotismuisto vuonna 2008 nosti runsaasti esille hänen tuotantoaan. Välittömästi toisen maailmansodan jälkeen kielletyksi kirjaksi määritelty kirjailijan Baltian neuvostomiehitystä 1941 selvittävä teos tuli myös päivänvaloon. Baltian historian tutkijoille kirja on toki ollut tuttu, mutta nyt suuri yleisö voi arvioida Waltarin historiakuvaa uusimman tutkimuksen valossa.

Kuten tunnettua Mika Waltari toimi talvi- ja jatkosodan aikana valtion tiedotuselinten palveluksessa. Hän laati satoja artikkeleita sekä toimitti ja julkaisi kirjoja. Tunnettu teos *Neuvostovakoilun varjossa* ilmestyi 1942. Waltari kirjoitti Baltian kohtalosta myös *Maaseudun Tu-*

levaisuudessa (28.6.1941) ja *Suomen Kuvalehdessä* (19.7.1941).

Baltian maiden miehitystä koskeva teos ilmestyi keväällä 1941. Waltari julkaisi sen nimimerkillä Nauticus. Teos naomioitiin Ruotsissa julkaistuksi. Esipuhe on päivätty Malmössä 12.4.1941. Kustantajaksi mainitaan Förlaget Balticum. Kirjoittaja paljastuu kuitenkin suomalaiseksi jo alkulauseessa, joka on suunnattu ”maanmiehilleni, suomalaisille lukijoille”.

Toimiessaan Valtion tiedotuslaitoksessa” Waltarilla oli käytössään ensikäden lähteet Baltian tapahtumista 1940–1941. Hän pystyi käyttämään muun muassa sotilastiedustelun ja valtiollisen poliisin raportteja sekä tapahtumien silminnäköjoiden ja diplomaattien selostuksia. Waltari käytti eräänä lähteenään Liettuan kohtaloa kuvaavaa Ignas J. Shceyniuksen Ruotsissa jo 1940 julkaistua teosta *Den röda floden stiger*. Se ilmestyi Reino Silvannon suomentamana 1942 nimellä *Punainen tulva nousee*. Virolaisen tiedemiehen ja Suomen tuntijan August Annistin nimimerkillä Jaan Siiras julkaisemaa *Viro neuvostokurimuksessa* -teosta Waltari ei liene käyttänyt; sehän julkaistiin Suomessa vasta 1942.

Onko Waltarin luoma kuva Baltian kohtalosta uskottava olemassaolevan tietämyksen valossa? Historiantutkimus on Baltiassa panostanut viimeisen 20 vuoden aikana määrätietoisesti kommunistisen terrorin vuosien tutkimukseen. Juuri vuosien 1940–1941 tapahtumia on paljon selvitelty. Keskeinen kysymys on ollut, kuinka se (miehitys) oikein tapahtui?

Professori Seppo Zetterberg, Suomen ylivoimainen ekspertti Viron historiantutkimuksen saralla, on kirjoittanut esipuheen Waltarin teoksen uuteen painokseen. Hän pitää teosta klassikkona. Nykytietämyksen valossa teos on hänen mukaansa totuudenmukainen. Zetterbeg toteaa kyllä uuden tutkimuksen tarkentavan ja syventävän Nauticuksen piirtämää yleiskuvaa, mutta ei sitä olennaisesti muuttavan.